

Pastabos. Recenzijos
Anmerkungen. Rezensionen

Giedrius SUBAČIUS

SIMONO DAUKANTO *STRUBIS* IR *AUKLĖS*

Šiomis pastabomis norima patikslinti dviejų S. Daukanto vartotų žodžių reikšmes.

Pirmasis žodis — *s t r u b i s*. Didžiojo lietuvių kalbos žodyno (LKŽ XIII 997) vyr. giminės daiktavardis *strubis* teturi vienos eilutės straipsnį: "strūbis sm. (2) LKK IV 306 (S. Dauk.) *alkūnė*". Tad jis užrašytas tik iš vieno šaltinio "Lietuvių kalbotyros klausimuose" išspausdinto Jono Kruopo straipsnio "S. Daukanto leksikografiniai darbai" ir paimtas iš S. Daukanto "Lenkų-lietuvių kalbos žodyno". J. Kruopo jis pateiktas tarp pasenusių žodžių reikšme "alkūnė". S. Daukanto žodyne T. I, p. 639 yra toks straipsnis: "*Lokietek, alkune, strubis. Lokietki, tokcie, alkunes*". J. Kruopo, matyt, žodžiai *alkūnė* ir *strubis* buvo palaikyti sinonimais. Tačiau, kaip rodo visa Daukanto žodyno sandara, taip galėjo būti nurodytos ir skirtingos lenkiško žodžio reikšmės.

Savo žodyno lenkiškų žodžių registrą Daukantas nurašinėjo nuo Stanislawo Ropelewskio lenkų-prancūzų kalbų žodyno. Tad pagal jį galima atstatyti žodžio reikšmes.

Į prancūzų kalbą *Lokietek* Ropelewskis verčia *nain* "neūžauga", *pygmée* "nykštukas, pigmėjas", *bout d'homme* "labai mažo ūgio žmogus". Kadangi LKŽ homonimo *strubis*, -ė reikšmė iš vadinamojo M. Niedermanno žodyno nurodoma ir "kas strubas", o būdvardis *strubas*, -a "trumpas, -a; mažas, -a" žinomas ir iš gyvosios kalbos, matyt, derėtų Daukanto *strubiui* nustatyti reikšmę "kas mažo ūgio, neūžauga". Nors Ropelewskio straipsnyje toliau aiškinama: pl. *Lokietki, (dim. de Lokcie), petits coudes* "mažos alkūnės", dar nereiškia, kad žodis *strubis* yra turėjęs "alkūnės" reikšmę.

Tad Daukanto *strubis* reikšme "kas mažo ūgio, neūžauga", o ne reikšme "alkūnė" laikytinas pasenusiu žodžiu, archaizmu.

Antrasis žodis — *a u k l ė s*. Minėtame straipsnyje J. Kruopas tarp pasenusių žodžių iš S. Daukanto Žodyno nurodo ir *aukles* "batai". Daukanto straipsnis trumpas: *Kamasze, aukles* (T. 1. P. 468). LKŽ I² 474 pateikia keturias žodžio *auklė* reikšmes (greta homonimo *auklė* "nešiotė, vaikų auklėtoja"): 1. "virvelė naginei ar vyžai prie kojų priišti; apivaras"; 2. "virvė, virvelė"; 3. "kojinė be galvos ar trumpu riešu"; 4. "autas".

Minėtame Ropelewskio žodyne, iš kurio Daukantas nusirašė ir žodį *Kamasze*, reikšmė pateikiama viena — *guêtres* "getrai". Tad S. Daukantas turbūt neturėjo galvoje reikšmės "batai". Čia ir kitur jo raštuose *auklės* var-

tojamoms trečiajajai (iš čia "getrai") ir ketvirtajai LKŽ reikšmėmis, plg. Daukanto žodyno *Pólkamasze, púsaukles* (T. 2. P. 474) – pranc. *demiguêtres; Nagolenica, aukle. arba karejwio czebatas* (T. 2. P. 22) – pranc. *cuissard* "antšlaunis, koja dengianti šarvo dalis"); taip pat Daukanto "Būdo" sakinį *wytóro sau stajbius wítnonomis tejpat joudomis aukliemis nu kólkszniú lig pat kéliú* (P. 40). Galima palyginti ir su įrašu, esančiu Daukanto pastabose dėl F. Nesselmanno (Nesselmann) žodyno. *Aukle, pl. aukles f.* (Lietuvių kalbotyros klausimai, 1961. T. 4. P. 313), kur S. Daukantas koregavo tik Nesselmanno pateiktą formą *Auklys*, bet reikšmės netaisė, o reikšmę Nesselmannas nurodęs tokią: *blau und schwarz gestreifte wollene Bänder, welche die Frauen statt der Strümpfe um ihre Waden wickeln* "mėlynai ir juodai dryžuotos juostos, kurias moterys vietoj kojinių vyniojasi sau apie blauzdas".

Tad Daukanto *auklėms* nederėtų teikti reikšmės "batai".

ETIMOLOGINIS LATVIŲ KALBOS ŽODYNAS

1992 metais Rygos leidykla "Avots" išleido Konstantino Karulio parengtą dviejų tomų latvių kalbos etimologinį žodyną (Latviešu etimoloģijas vārdnīca. I. A-O. II. P-Ž. Rīga "Avots"). Žodyno mokslinis redaktorius Sankt Peterburgo kalbininkas Nikolajus Andrejevas. Recenzantai vilnietis Simas Karaliūnas ir maskvietis Vladimiras Toporovas. Veikalas, be kita ko, 1993 metais Rygoje buvo apgintas ir kaip habilituoto daktaro disertacija.

Suprantama, tai neeilinis baltų kalbotyros įvykis: tokio veikalo jau seniai laukė ne tik latvių, bet ir lietuvių kalbininkai, o apskritai ir kitų šalių baltistai. Ligi šiol pats geriausias latvių etimologijų šaltinis buvo Janio Endzelyno pastabos Karlio Miülenbacho latvių kalbos žodyne ir šio žodyno papildymuose (Latviešu valodas vārdnīca. Red., pap., turpinājis J. Endzelins. I–IV. Rīga, 1923–1932; Endzelins J., Hauzenberga E. Papildinājumi un labojumi K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīcai. I–II. Rīga, 1934–1946). Trumpą latvių kalbos etimologinį žodynėlį buvo išleidęs Nikolajus Lapinis (Latviešu vārdu etimoloģija. I–III. Rīga, 1967–1975). Yra žinių, jog XIX a. aštuntajame dešimtmetyje etimologinį latvių kalbos žodyną rengėsi rašyti ir pirmosios mokslinės latvių kalbos gramatikos autorius, vokiečių kilmės latvių kalbininkas, Duobelės pastorius Augustas Bylenšteinas (Bielenstein, 1827–1907). Prieš Antrąjį pasaulinį karą žymus latvių leidėjas Ansis Gulbis buvo pasiryžęs leisti etimologinį žodyną. Šiam darbui atlikti J. Endzelynas buvo net rekomendavęs kalbininką Žaną Graudą (1896–1971). Pastaraisiais dešimtmečiais latvių etimologijos srityje gal sėkmingiausiai darbavosi Rygos ir Getingeno universitetų auklėtinis, vėliau dėstęs Švedijoje ir Jungtinėje Amerikos Valstijose Benjaminas Jėgeris (Jegers). Tačiau šis kalbininkas, duoną daugiausia pelnęsis iš germanistikos, atsidėti vien latvių kalbos etimologijos studijoms, gaila, neturėjo sąlygų. Suprantama, ypač gera atrama rašančiam latvių kalbos etimologinį žodyną yra ir E. Fraenklio "Lietuvių kalbos etimologinis žodynas" (Litauisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg-Göttingen, 1955–1965).

Žmonėms, mažiau susipažinusiems su latvių kultūra, tam tikrą nuostabą